

סדר התבססות בחינימ -

בית, כרם, אשה או כרם, בית, אשה? (עיון בהלכות דעתות פרק ה הלכה יא¹)

- א. הקושיה על הרמב"ם
- ב. בין 'בית' מושב עיר חומה' לבין 'בתיהם החצריים'
- ג. דרך ארץ בתקופת המקרא וחו"ל ודרכ ארץ בתקופת הרמב"ם
- ד. דרך ארץ בזמןנו ובמקוםנו

א. הקושיה על הרמב"ם

בhalcolot da'ot parak ha-halacha ya'at ctab ha-rambam :

דרך בעלי דעתה שקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחלה, ולאחר כך יקנה בית דירה, ולאחר כך ישא אשה, שנאמר (דברים כ, ה-ז) : "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו", "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו", "מי האיש אשר ראש אשה ולא לקחה". אבל הטעשים מתחילה לישא אשה, ולאחר כך אם תמצא ידו יקנה בית, ולאחר כך בסוף ימיו יחוור לבקש אומנות או יתרפנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקהלות (דברים כח, ל) : "אשה תארש... בית תבנה... כרם תטע", ככלומר, יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח דרכיך. ובברכה מה הוא אומר? (שמואל א, יח, יד) "ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו".

מקור דבריו הוא בברייתא במסכת סוטה דף מד, א :

תנו רבנן: "אשר בנה... אשר נטע... אשר ראש..." לימדה תורה דרך ארץ, שיבנה אדם בית, ויטע כרם, ולאחר כך ישא אשה. ואף שלמה אמר בחכמתו (משל כי, כז) : "הכן בחו'ז מלאכתך, ועתה בשדה לך, אחר ובנית ביתך".

.1. נוסח שונה וקצר יותר של מאמר זה נתרפסם בישמעתי'ן 117-118 אייר-אלול תשנ"ד.

"הכן בחוץ מלאכתך" - זה בית; "ועתה בשדה לך" - זה כרם; "אחר ובנית ביתך" - זו אשה.²

הרמב"ם השמיט את הדרישה המובאות בברייתא על הפסוק במשל, ובמקום זאת הביא דרשה על הפסוק מן הקללות שבפרשת כי תבא, דרשה שאין אנו מכירים את מקורה בדברי חז"ל, והדבר צריך עיון. אולם התמייה העיקרית על דבריו, היא זו שמתפקידים בה מפרשיו - מודיע שינה את הסדר המבואר הנו בפסוק שבפרשת השבים מערכיו המלחמה (דברים כ, ה-ז) והן בברייתא שבגמרא, והוא '(א) שיבנה אדם בבית, (ב) ויטע כרם, (ג) ואחר כך יש אשה', ובמקומות זאת החליף והקדים את נטיית הכרם לבניית הבית.³ וביתור יש לתמוה" - כתוב הכספי משנה - "על מה שכותב: **'שנאמר מי האיש אשר נטע כרם... מי האיש אשר בנה בית'** דקרא איפכא כתיב: 'מי האיש אשר בנה בית חדש... מי האיש אשר נטע כרם'".⁴

תירוצים אחדים נאמרו בניסיון לישב תמייה זו של הרמב"ם, הבה נתבונן בכמה מהם. בתירוץו הראשון אומר הכספי משנה, שמן הפסוק בפרשת המלחמה למד הרמב"ם רק "דלא יקח אשה תחלה, **צדטיב בקהלת**, ומינה ליפנין דעתך לו גם כן למייעץ בבית וכרכם הפך מוה שכותוב בקהלות". במילים אחרות: הרמב"ם ראה בפסוק שבקולות את המקור העיקרי ללימוד דרך ארץ. אולם דבר זה קשה: מודיע העדיף הרמב"ם להסתמך על פסוק זה, שלא נדרש ע"י חז"ל (עד כמה שידיעתנו מגעת), והניח את הסדר המפורש בדברי חז"ל והمبוסס דווקא על הפסוק בפרשת שופטים? הסדר 'בית - כרם - אשה' הוא הרגיל גם בעוד מקומות במקרא, כפי שנראה בשתי הדוגמאות הבאות. בפרשת כי תצא (דברים כב, ח-יג) נמצאת סדרה של מצוות הקשורות בפועלותיו היישוביות של האדם: **"כפי תבנה בית חדש ועשית**

². מקבילה לברייתא זו נמצאת בתוספתא סוטה פרק ז, יג: "למדה תורה דרך ארץ: נתמנה לאדם פרנסה - יקח לו בית; חזרה ונתמנתה לו - יקח לו שדה; חזרה ונתמנתה לו - יקח לו אשה,شم: 'מי האיש אשר בנה... וממי האיש אשר נטע...' וכו' שלמהAMI בחכמו...'" (ההמשך כמו בברייתא שבתלמוד). ההבדלים הקלים בין שתי הבריותות מלמדים על הוראה שונה של כל אחת מהן: ההוראה בתוספתא היא, מה יעשה אדם בכספי שנמצא לידיו - מהו הסדר שעיל פיו יהל את השקעותיו; ההוראה העולה מן הברייתא שבתלמוד - ועל פיה כתוב הרמב"ם דבריו - היא, כיצד על האדם לסדר את חיו - לאן יפנה את **מאגציו** תחלה.

³. בילוקוט שמעוני בספר משלוי, על הפסוק (כד, כז) "הכן בחוץ מלאכתך..." מובאות הבריותא בלשון זו: "יתנו רבנן: 'יאשר בנה, אשר נטע, אשר ארשי, למתק תורתך דרך ארץ שיבנה אדם בבית ויטע כרם ואחיך' יesh אשה. אף שלמה אמר בחכמו: 'הכן בחוץ מלאכתך ועתה בשדה לך' - זה כרם ובית; 'ובנית ביתך' - זו אשה'. חילוף הסדר בדורשת הפסוק ממשלי: 'זה כרם ובית' - במקומות זה בית וכרם - נראת כשוגה, אשר גורמה מקיצור שקיוצר בעל הילוקוט את דברי הברייתא. ראייה לדבר מן החלק הראשון של הברייתא, שם העתיק אף הוא: 'שיבנה אדם ביתה ויטע כרם...'".

⁴. נזכיר שהרמב"ם בהלכות מלכים פרק ז הلقה בכתוב על דברי משוחה מללחמה: "אומר לעם 'מי האיש אשר נטע כרם ולא חללי' וגוי...", והעיר על כך הרدب"ז שס: "וימה שכותב אשר נטע כרם וכוכ' לאו דזוקא, שהרי למי שבנה בית חדש הוא מתחילה". ובאמת בהלכה ג שם מביא הרמב"ם את הפסוקים שבפי משוחה מללחמה قولם כסדרם.

מעקה לגאנך... לא תזרע כרומך כלאים... לא תחרש בשור ובחמר ייחדו... כי יקח איש אשה...". בספר ירמיהו נמצאת נבואה המופנית אל גולי יהויכין, וمفצרה בהם לנחוג בגולה בדרך המתאימה לתקופת שבעים שנות הגלות העומדות לפניהם. וכן נאמר שם (כ"ט, ה-ו) : "בְּנֵי בָתִים וּשְׁבָו, וַנְטַעַו גְּנוֹתָו וְאֶכְלוּ אֶת פְּרִין. קָחוּ נְשִׁים וְהַולְידוּ בְנִים וּבָנוֹת... וּרְבָו שָׁם וְאֶל תִּמְעָטוּ"⁵.

בתירושו השני אומר הכהן משנה : "יעוד, דכיוון דגליין לאחר לקיחת אשה, ממילא משמע דאיתין לאחר בנין בית לנטיעת כרם, דAMILITA דסבירא הוא". אולם, אם סברא זו כה פשוטה, מדוע לא נקטו הפסוקים ומדרשי חז"ל בסדר הפשט והמסתבר הזה? ואם גם לסדרם של אלו ישנה סברא, מדוע לא הלא רמב"ם אחר הסדר המקורי במקורותיו? תירוץ אחר לרמב"ם נמצא בדבריו של ר' יצחק אדרבי⁶, בשווית שלו 'דברי ריבות' סימן רל, וזה לשונו :

וקשה, שהפסוקים הם הפוכים... ונראה לעניין שיתורץ זה בבחינה, כי חינוך הבית אינו תלוי בזמן, כי תיכף אחר עשייתו, יכול להchnerו. אבל חילול הכרם תלוי בזמן, שהיא שנה רביעית, ומדקאמר يولא חללו, משמע דבידו לחילו, אם כן נראה שכבר יש זה כמה שנטע הכרם, והיה קודם בנין הבית. ומה שאחריו הכתוב מהבית, איןנו בבחינת מציאות הנטיעה, כי אם בבחינת החילול, שהוא מאותם שע"פ שנטע הכרם תחילתה ואח"כ בנה הבית, זמן חילוק הבית קדם לזמן חילול הכרם. זהו מה שנראה לעניין.

דבריו הובאו בפירוש 'מעשה-רקה' על הרמב"ם כאן, והוא מגיב עליהם בלשון זו : "והוא דרך חריף, אמן לסדר הש"ס אכתי קשה", וכונתו : אם צודק חשבונו החריף של ר'yi אדרבי בפסוקי התורה, היה על הברייתא ללימוד מן הפסוקים סדר כמו זה שברמב"ם. ונוסיף ונאמר : כיון שהרמב"ם למד דבריו מן הברייתא שבתלמוד, ולא ישירות מן הפסוקים, אין תירוץ מועל גם לרמב"ם, שכן מה שניתנו לענות על קושיה זו בביואר הברייתא, יכול היה להתאים גם לרמב"ם⁷.

.5 את הפסוקים מירמיהו ציינו בעל אוור-שםח על דבריו הרמב"ם כאן. וראה גם בישועה ס"ה, כא-כג.

קדמית בית הכרם (ללא הזכרת אשה) מצויה בעוד מקומות, ראה לדוגמה קhalbת ב, ד.

.6 רבה של שלוניקי, שבioms כתיבת הדברים הללו, ז' אייר תשנ"ח, מלאו 421 שנים לפטירתו (ז' אייר של'יז).
7 תירוץ של ר'yi אדרבי עם פרchno של בעל 'מעשה רקה' נמצאים בספר חידושים של החת"ס-סופר על התורה (יתורת משה) על הפסוק בפרשנות שופטים. לאחר הצגת הקושיה, נאמר שם : "ולכארה יש לומר דהקרה, דמיירי מילא חללו - היינו בשנה הרביעית, ואם כן כבר נתעו ג' שנים קדום, וא"כ שפיר י"ל כהרמב"ם, דהנטיעה קדום בנין בית. אבל לשון הגמרא קשה". עוד כמה אחרים תירצו כך את הרמב"ם (מדעתם, או לאחר שראו דבריו ר'yi אדרבי) ודבריהם מובאים בביאורו של ר'yi קאפה בספר המדע (בஹוצאת מאכו משנת הרמב"ם, תשמ"ד) על הלכה זו.

.8 את דבריו ר'yi אדרבי ניתן לדחות בשתי טענות : א. נטע הכרם שלא חללו אינו עומד בהכרח בשנה הרביעית לנטיעת, אלא כל שנטע כרם "ולא חללו" - הינו שלא הגיע עדין לשנת החילול - השנה

תירוצים נוספים נאמרו בኒISON לבאר את הרמב"ם, ועל כולם כתב ר' מנחים קרוקובסקי בספרו 'עובדת המלך' על ספר המדע (וילנא תרכ"א): "ודבריו רבנו מופלאים, שהם נגד הכתובים ונגד דרשת רז"ל עליהם, וכל מה שנאמר זהה אין אלא דרך חידוד".⁹

ב. בין 'בית מושב עיר חומה' לבין 'בתיה החכרים'

בתורה, בפרשת בהר (ויקרא כה, כט-לא), מצויה הבחנה בין שני סוגי בתים:

ואיש כי ייכר **בית מושב עיר חומה**, והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו, ימים תהיה גאלתו. ואם לאיגאל עד מלאת לו שנה תמיימה, וקס הבית אשר בעיר אשר לא (קרי: לו) חמה לצמיתתلكנה אותו לדרטינו, לא יצא ביבל. **ובתי החכרים**, אשר אין להם חמה סביר, על שדה הארץ יחשב, גאה תהיה לו וביבל יצא.

דיןיהם של שני סוגי הבתים הללו נפרטו במשנה ובגמרה בפרק תשיעי של מסכת עריכין (דף לא, א - לג, ב), וברמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פרק יב.

הרביעית, הוא בין השבים מעורכי המלחמה, אף אם הוא בשנה הראשונה, השנייה או השלישייה לנטיעתו. ואם כך, אין להסיק עוד שנטיעתו קדמה לבניון הבית.

ב. אף לפי חשבונם של ר'yi אדרבי והחת"ס-סופר, שנוטע הכרם עומד בשנה הרביעית, ונטיעתו קדמה לבניון הבית של חברו, עדין יש לשאול: מדוע מקדימה התורה את בונה הבית לנוטע הכרם ומיארש האשה? הרי מבחינת 'נקודות הסיום' שלושתים שוים: כולם סימנו את **הבנת הדבר**, והם עומדים לפני מימוש גמור של הכנויותם. לפיכך למדזו חיז"ל מן הסדר שלהם **בכתב** (- לא במציאות, שכן מבחינת המציאות אין בינהם כל הבדל בשעה זו) שכונת התורה למדנו את סדר הפעולות הראווי לו לאדם.

9. נצין מראי מקום לכמה מהთירוצים: בסוף משנה מצא תירוץ שלישי שלא הבנווהו; בפירוש סדר-משנה בספר המדע (מאת הרב וולף מבסקוויץ, נדפס מחדש בירושלים תשנ"א); בחיבור 'טוריaben' (מאת הרב אלעזר רקח, נדפס בסוף ספר המדע במחודרת ולנא וצילומיה); בספר 'עובדת המלך' עצמו, בהמשך דבריו המובאים לעלה. כמו כן נאספו תירוציהם של כמה ואחרונים בביאורו של ר'yi Kapoor להלכה זו (ראה ציונו בסוף העירה 7) עמודים ריח-רכ.

מה מה נובע ההבדל בדיון גואלתם של שני סוגי הבתים הללו? הרמב"ן בפירושו לتورה (ויקרא כה, כת ד"ה ואיש כי ימכר) כתב על כך טעם הגיוני:

בעבור כי האדם 'לשדה נעבד' וממנו יצא לחם ל machitno, רצהה שיצא השדה ביוובל. אבל הבית, לאחר היושש ששינה דירתתו ועמד שנה בבית אחר, לא יזיק לו, כי לא תמעט מחייתו אם יחלט. **ובתיה החצרים עשויים לשמרות השדות ולהיותם מושב לעובדי האדמה**, ועל כן דיןם כשדה הארץ.

הבחנה זו בין שני סוגי הבתים, על פי תכליות השימוש בכל אחד מהם, תשיעי בידינו בביואר דברי הרמב"ם בהלכות דעות.

על איזה משני סוגי הבתים מדברת התורה בפרשת השבים מעורכי המלחמה? מבחינת דין השיבה מן המלחמה, ברור שאין כל הבדל, שהרי "אחד הבונה בית לישיבתו ואחד הבונה בית הבקר, בית העצים, בית האוצרות, הוואיל ורואי לדירה... הרוי זה חזר" (רמב"ם מלכים ז, ה על פי משנה וברייתא סוטה מג, א). הטעם לכך הוא שבכל בית הרואין לדירה שייך ממה שנאמר בתורה (דברים כ, ה): "פָּנִים יְמֻתָּה בַּמְּלֹחָמָה וְאִישׁ אֶחָד יְחִנְכֵּנוּ".

אולם, מבחינת **סדר הדברים** שבדברי השוטרים המדברים אל העם, ובבחינת הידך-אראי שלימדה התורה אגב כך על פי הארת חז"ל, נראה כי מדובר בבית שהוא מבתי החצרים אשר על שדה הארץ יחשב, והוא נבנה בידי החקלאי כדי שהוא עשוי לשמרות השדות ולהיות מושב לעובדי האדמה. הנה, בבואו לטעת לו כרם, מקדים ובונה לו בית בסמוך, כדי שתהאה קורת גג לראשו בעת עבודתו בשדה, וכי ישמש מקום לשמרות הכרם מאוחר יותר. בית כזה בנויותיו זולה ומהירה, שהרי הוא נבנה על נחלתו של בעל הכרם, המצוייה ממילא בבעלתו, והוא נבנה בידי בעל הכרם ובני ביתו (ולא על ידי בנאים או מנים) המשמשים באבניים שישקו קודם לכך משטח הנטיעה. בית כזה גם רחב יידיים, שהרי מטרתו לשרת את צרכי עבודות השדה. כיוון שבבית כזה מדובר, הקדימו השוטרים בניטת בית לנطיעת כרם, ואף חז"ל למדו מסדר התורה, כי דרך ארץ היא "שיבנה אדם בית ויטע כרם". הינו: קודם יש על האדם להכין תשתיות נאותה לעבודתו בשדה, כדי שיהיה לו התנאים הנחוצים לעבודתו - קורת גג לראשו ומקום לשמור בו את כליו - ואחר כך יהיה פניו כראוי לנטיעת הכרם.

קשר זה בין בנית ביתו של החקלאי, לבין מלאכתו בשדה אחר כך, בא לידי ביטוי בהיר בדרשת הפסוק שבמשלוי, בהמשכה של הברייתא: "ההן בחוץ מלאכתך - זה ביתך - היכיזד? בית זה, שבו עוסקת הדרשה על הפסוקים בתורה ובספר משלוי) הוא בית הנבנה בחוץ, בשדה, ובניתו משמשת **הכנה למלאכתו** של בעל השדה. או אז "וועיטה בשדה לך - זה כרם", ופירש רשיי: "וונצבה בשדה מלאכתך לך".

אם לא נפרש כן, אלא שמדובר בברייתא בבית מגוריים רגיל, שאינו קשור למלאכת השדה - 'בית מושב עיר חומה' - יקשה על סדר הדברים שבפסוק וברייתא מה שהעיר הכסף משנה: "דאיתך לנו לאחר בניין בית לנטיעת כרם, דמיילתא דסברא הוא". וביאר בעל 'מעשה רקח' את

הסברא: "השכל מחייב לתקן תחילת מלאכה המפרנסת את האדם... וכשייקבץ איזה ממון, אזי יקבע בנין בית, שזו הכהנה לישא אשה".

ג. דרך ארץ בתקופת המקרא וח"ל ודרך ארץ בתקופת הרמב"ם

דרך ארץ שלימדה תורה על פי הארץ ח'ז"ל, מיועדת הייתה לעם עובד אדמתנו, העוסק בנטיעת כרמים ובמלאכת השדה. עם בעל מבנה חברתי-כלכלי כזה, סדר הפעולות המתאים בדרך כלל, הוא אכן הקדמה לבניית הבית כהכנה למלאכת השדה. אולם, הרמב"ם בא להדריך את עם ישראל בתקופה שבה בניו אינם עוסקים עוד במלאכות אלו, הן מחמת עצם ניתוקם מארץ מגוריהם, והן מחמת סיבות היסטוריות מסוימות שגרמו לכך שגם בגלות, לאחר היוותם בה עובדי אדמה, כפי שמעיד התלמוד הבבלי, ניתקו היהודים מעבודת האדמה. מחמת זאת, נשנה ממד המבנה החברתי-כלכלי של עם ישראל בתקופה זו, ורובהו יכולו הפך להיות יושב ערים ועובד במשלחי יד של יושבי ערים - מסחר ומלאכה.

העיר בינויו בציפויות, הקrukעות בה יקרות, והבתנים הנקנים בה עולים בדים רבים. הבית בעיר נועד בעיקרו למגורים, ואיןו משמש הכהנה וסיווע למלאכתו של בעליו ולפרנסתו (בזאת הוא דומה ליבית מושב עיר חומה שבארץ ישראל, ולא ליבתי החצרים', על פי הבחנת הרמב"ן בינהם). מובן אפוא, שביחס לאפשרות רכישת בית כזה, יש להקדים עבודה ממושכת שחיסכון כספי בצדיה, עד שהעובד יהיה מסוגל להגיא לבית משלו. ועל כן, דרך ארץ לזמןו של הרמב"ם (כמו לדורות רבים שלפניו ושלאחריו) היא: "שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילת, ואחר כך יקנה בית דירה".

"הלא אוזן מלין תבחן": השוואת לשונו של הרמב"ם ללשון הברייתא ששימשה לו מקור, תגלה מיד כיצד 'תרגום' הרמב"ם את המושגים החקלאיים שדיברו בהם ח'ז"ל בעקבות הפסוקים, למושגים עירוניים המתאימים לדרכו: בברייתא נאמר: "יבנה אדם בית" וアイלו הרמב"ם כתוב: "יקנה בית דירה".

ברrietaya נאמר: "יתע ברם" ואילו הרמב"ם כתוב: "יקבע מלאכה המפרנסת אותו". השוני בין מי שנוטע כרם למחייבתו בין מי שקבע לו מלאכה לפרנסתו, מתבטא בין השair בכך שהראשון בונה לו בית בשדהו, ואילו השני קונה לו בית דירה בעיר מגוריו. הבדל כפול זה בין השניים, הוא שגורם לשינוי סדר הפעולות בדברי הרמב"ם, מכפי שהוא בברrietaya ובפסוקים המשמשים לה מקור.

נותרה עדיין השאלה, כיצד מוכיחה הרמב"ם את דבריו, המתאיםים אמנם לבני דורו, מן הפסוק בפרשנש שופטים, שנאמר במציאות אחרת, תוך שהוא משנה את סדר הכתובים (והיא קושיות הכספי משנה שהובאה בתחילת הדברים)?

"דzon מינה ואוקי באטרה" - הוא הכלל שהשתמש בו הרמב"ם. ההבדל בין הסדר שבדברי הרמב"ם לזה הנטון בדברי הברייתא ובפסוקים, הרי אינו הבדל עקרוני, אלא הוא נובע מנסיבות החיים השונות. מילא מובן, שהפסוקים בפרש שופטים אכן יכולים לשמש מקור לדברי הרמב"ם, שהרי ההוראה הכללית הנלמדת מהם, זהה להוראה שאליה מתכוון הרמב"ם: להקדים ולבנות בסיס כלכלי לפני הקמת המשפחה, כדי שחיי האדם יתנהלו בדרך הגיונית וモוצלתה, וכך שלא יפייל עצמו ומשפחותו לטורה על הציור¹⁰. אם היה הרמב"ם מביא את הפסוקים כסדרם, היה יוצר סטירה גלויה לעין בין הרישא של דבריו, לבין הסדר الآخر של הפסוקים, ובכך היה מבלב את דעתו של הקורא. על כן העדיף להביא את הפסוקים בסדר שיתאים לדברי הקודמים, שהרי גם התורה הייתה כזו אם הייתה מדברת על 'בית מושב עיר חומה' ולא על 'בתי החצרים'. הראייה לכך אכן הייתה נהוגת התורה, נמצאה לו לרמב"ם בפסק שבספרות הקללה, שם הסדר המהופך הוא: אשה - בית - כרם. מסתתר שם מדברת התורה על 'בית מושב עיר חומה', שנגיתו ראויה להעשות לאחר נטיעת הכרם. הרמב"ם לא חשש לשנות את סדר הפסוקים שהביא מפרש שופטים, מתוך הנחה מסווגת שהפסוקים כצורותם ידועים לכל, ו"יזיל קרי כי רב הוא". התאמה זאת, באמצעות שינוי הסדר בלבד, לא יכול היה הרמב"ם לעשות לדרשה השנייה המובאת בברייתא, זו של הפסוק במשל "הכן בחוץ מלاكتך - זה בית". בדרשה זו, כפי שהסביר לעיל, נובעת קידימות הבית למלאכת השדה מעצם לשונו של הפסוק ומעצם עניינו, ולא רק מסדר חלקיו, שהרי על פי דרשה זו, רומז הפסוק לבית הנבנה בחוץ, *כהכנה למלאכת השדה* (והוא אפוא מבטי החצרים). לפיכך השמייט הרמב"ם דרשה זו, ובמקרה הביא את הפסוק מן הקללה שבספרות כי-תבא, וממנו הוכיח דבריו.

ד. דרך ארץ בזמןנו ובמקומנו

אם כנים אנו בהסביר דברי הרמב"ם, علينا להמשיך ולדעת בשאלת, מהי הדרך-ארץ' הראوية לנו ולזמןנו ומקוםנו בעניין הנידון כאן. בחסד הי' עליינו, זכינו לשוב לארצנו, וונתקיימה בנו נבואת ירמיה "עוד תטעי כרמים". ברם, המבנה החברתי-כלכלי של עמננו כאן, אינו דומה לזה של אבותינו בתקופת המקרא ובתקופת חז"ל, אלא דומה יותר לזה של אבותינו

¹⁰ ראה בהמשך דבריו של הרמב"ם בהלכה זו, בתארו את הטיפש ש"بسוף ימיו יוחזר לבקש אומנות, או יתרנס מן הצדקה". זהו הקשר שבו מצויה ההלכה הנידונה: כיצד על האדם לנحوו בדרך שחיוו צלחיו מבחינה כלכלית ולא יפל לטורח על הציור. בהלכה הקודמת: "תלמיד חכם מככל דבוריו במשפט... כפי ממונו והצלחתו". ובהלכה הבאה: "ו אסור לו לאדם להפקר או להקדיש כל נכסיו יותריה על הבריות... ישים מגמותו להצלחה נכסיו...".

בתקופות שבהן אין הרמב"ם. לפיכך נראים לכבודה דברי הרמב"ם כמתאימים לנו: "שייקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ולאחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה". אך דא עקא: ההכשרה המקצועית אשר לה זוקק אדם ביום, בתנאים השוררים בארץ, מסתהימת בגיל מאוחר, לכל המוקדם באמצע שנות העשרים. יoker מחيري הדירות בארץ גורם לכך, שם ימתין האדם עד שייהיו בידו מלאכה המפרנסת אותו בכבוד ובית דירה משלו לגור בו, יצטרך להתאחר מלשאת אשה עד גיל שאינו תואם בשום פנים את הוראות ההלכה.

אולם נגד זאת, קיימים בארץ תנאים כאלה, שבהם יכול אדם לשאת אשה ולקנות בית דירה עוד בהיותו בשלב ההכשרה המקצועיית, תוך שהוא מסתיע בהלוואות ממשלתיות המיעידות לזוגות צעירים. תוך כדי התבבשותו הוא פורע את חובותיו מעט. אף שסדר חיים זה אינו זהה להנחיית חז"ל ואף לא לו שברמב"ם, הרי המטרה מושגת גם בדרך זו: שלא ליפול לטורח על הציבור, ולהגיעו ליכולת כלכלית לפרנס משפחה. מה שאמר בעל מעשה-ר��ח על הרמב"ם כאן: "שכבר ידוע שבאלו ההלכות (= דעתות) לא הלק רביינו על פי הש"ס באיזה דבריהם, דהכל לפי המקום ולפי הזמן", יש לומר גם על התנאים שנתחדשו בזמןנו ובמקוםנו.